

TURIZMUS, TERMÉSZETVÉDELEM, DEZURBANIZÁCIÓ: TÁJFORMÁLÓ FOLYAMATOK KONFLIKTUSAI AZ ÓRSÉGBEN

JANKÓ FERENC – BÁGER NÓRA – BALÁZS PÁL –
NÉMETH LAURA – BENKÉNÉ RÖSZLER ADRIENN –
TÓTH ZOLTÁN

TOURISM, NATURE CONSERVATION, COUNTERURBANIZATION:
CONFLICTS OF LANDSCAPE CHANGE IN THE ÓRSÉG

Our study investigates the problems of landscape change, focusing on a small town, Óriszentpéter, laying in the heart of the Órség. Taken the landscape as a particular outcome of social processes and construction we aimed to explore the conflicts of the landscape use. Further, we studied the basics of landscape identity in term of different actors, like local citizens, newcomers and tourists. As methods, unstructured interviews, local investigations were made and a questionnaire was surveyed. According to our results counterurbanization or residential developments (e.g., Baksa-szter) are the main sources of conflict. The activity of national park on nature conservation and tourism development is widely accepted. However the efforts on regulation of urban investments are mostly negatively evaluated. The problems might only be solved with mutual communications and community development. Similarly, the compatibility of buildings to the image of the landscape could not also be solved with regulative efforts. Conservation is also an option, but does not foster the development of the town. It might cause the death of the “village”. The other way of protection, when the revival, the rewording and the transcription of identity and heritage of Órség to the language of the 21th century is being promoted through common thinking with local people. Our results showed that certain landscape elements are not reflected in reality, although the Órség has definite natural, landscape, cultural and architectural image.

1. BEVEZETÉS

Kutatásunk egy nyári egyetemi szakmai gyakorlat keretében folyt Óriszentpéteren, 2008-9-ben. Kutatási jelentésünket a helyi képviselőtestülettel és az Órségi Nemzeti Park képviselőivel is egyeztetjük; jelen tanulmány e munka összegzését jelenti.

Az Órség a tájformáló folyamatok szempontjából mozgalmas vidék: földrajzi imázsa alapján karakteres tája Magyarországnak, nem véletlen tehát, hogy a falusi turizmus egyik kiemelt célterülete hazánkban. Az Órség tágabb területe 2002-ben Nemzeti Parkká is alakult, ennek révén a turizmus ügye és a természetvédelem tájalakító érdeke is erősödött. Az Órséget érintő további, jelenség szintjén érzékelhető folyamat a dezurbanizáció, amely révén a városi emberek az év több-kevesebb hónapjára a térségbe költöznek, ún. második lakást tartanak fenn, de az is lehetséges, hogy véglegesen ide költöznek. Ebben a fajta ún. jóléti migrációban (rezidencia turizmusban –

JÁROSI 2007) egyfelől nyugdíjasok, másfelől pedig értelmiségiek vesznek részt, akik nem feltétlenül vannak ahhoz kötve, hogy naponta munkahelyükre kelljen utazniuk.

Ez a három folyamat – előzetes hipotézisünk szerint – jelentős befolyással van az Őrség táji identitásokban, illetve táji reprezentációkban való megjelenésére. Azt feltételeztük, hogy a különböző csoportok, így az „őslakosok”, a „beköltözők”, s a térséget „fogyasztó” turisták más és más módon látják majd az Őrséget, máshogy élik meg átalakulását, a tájalakító folyamatokat, a tájalakító aktorok tevékenységét, tehát a természetvédelmi tevékenységet, a turizmust vagy éppen a beköltözés jelenségét.

A táj az újabb társadalomtudományi megközelítések szerint nem objektív-történeti, hanem szubjektív-tapasztalati konstrukció. Ez azt jelenti, hogy fogalma az emberek fejében folyamatosan alakul, formálódik, részben a táj „fogyasztása”, turizmusa, marketingje, fejlesztése stb. kapcsán, s egyszerre több „diskurzus” is napirenden lehet.

Vizsgálatunk során az alapvető társadalmi folyamatok feltárása mellett foglalkoztunk a település és a települést övező táj esztétikai, használati állapotával, a tájalakító folyamatokkal, a település épített környezetének karakterével, kertkultúrájával, a mai őrségi ember tájhoz való viszonyával. Mindezekre építve a terepi megfigyelések, a helyi politikusokkal, nemzeti parki munkatársakkal, helyi lakosokkal folytatott interjúk, beszélgetések mellett egy kétszáz fős mintából álló kérdőíves felmérést végeztünk Őrszentpéteren és szűkebb környékén. Munkánkat a következő kérdések orientálták:

- Milyen táji, tájváltozási folyamatok, táji-települési konfliktusok észlelhetők a térségben?
- Milyen Őrség-kép él és milyen kívánatos Őrség-kép formálódik az emberek fejében?
- Hogyan jelenik meg az Őrség a táji identitásokban?
- Milyen akadályok nehezítik, gátolják az Őrség fejlődését, milyen kedvezőtlen hatások, veszélyek tapasztalhatók, amelyek nehezítik, vagy lehetetlenné teszik az Őrség fejlődését?
- Ezek alapján milyen használati konfliktusok merülnek fel az egyes csoportok között?

Mind az Őrség, mind a területfejlesztés, turizmus, illetve a természetvédelem kapcsolata viszonylag kutatott téma hazánkban. Az Őrség kutatástörténete a geográfiát illetően ugyan nem túl nagy, ám a közelmúltban számtalan írás jelent meg, mindenekelőtt BELUSZKY PÁL (2005, 2011) fejtette ki az Őrség jelenét és történetének fő motívumait, hangsúlyozva a táj megítélésének, sorsának ellentéteit. A néprajzosok mellett (DÖMÖTÖR 1987; NAGY 1999) geográfusok is foglalkoztak a táj térbeli elhatárolásának problémájával is társadalmi (CSAPÓ 2008) vagy természetföldrajzi szempontból is (BAZSIKA – GYURICZA 2008). A területfejlesztés, a turizmus és a természetvédelem kapcsolatát, ezek konfliktusait elméleti (pl. DÁVID 2009) és gyakorlati megközelítésű munkák elemzik (pl. CSATÁRI – KOVÁCS 2003; SÜLLI-ZAKAR 2008; BALLABÁS 2012; BARANYAI 2012), munkánk némiképp utóbbiak sorába illeszkedik.

2. A TÁJFORMÁLÓ FOLYAMATOK RÖVID JELLEMZÉSE

Az Őrség településeinek népessége csökkenő, előregedő tendenciát mutat, ez leginkább az elzártabb falvakra, de a „fővárosra” Óriszentpéterre is igaz, különösen a szocializmus időszakában sújtotta erős népességerózió a térséget. Mindez következik a természetes fogyásból és az elvándorlásból, utóbbit tekintve talán csak Ivánc és Csákánydoroszló említhető meg, ahol pozitív volt a vándorlási egyenleg a 2000-es években. Egy kapcsolódó mutató, az 1990 után épült lakóépületek arányát vizsgálva arra jutunk, hogy az Őrségben csupán három faluban haladja meg a 20%-ot (vö. *CSAPÓ 2007*). Óriszentpéter adatai mindazonáltal azt mutatják, hogy 2001 és 2011 között mintegy 52 új lakás épült, igaz, hogy 12 megszűnt egyúttal. Tehát a statisztika szintjén nehezen megfogható a dezurbanizáció jelensége, csak ez utóbbi adat utal rá némiképp. A helyszínen viszont érzékelhető, hogy megjelent az az értelmiségi réteg, mely a városból (általában nagyobb vidéki városokból vagy Budapestről) költözött az Őrségbe. S ez a jelenség nem is egészen új keletű. Úgy érezzük, hogy az Őrség olyan desztináció, amelyre jól ráillik a *MICHALKÓ GÁBOR (2010)* által kidolgozott turisztikai niche fogalma, az a térség, amely a turizmusban résztvevő migrációs célterületévé válhat. A nagyvárosi lakosság egyre jobban jelen van a falusi térségekben, mint turista, majd mint üdülőtulajdonos, vagy mint munkavállaló, vállalkozó, s az általa is birtokolt térséget a maga igényei, elvárásai, elképzelései, jobbító szándékai szerint kívánja alakítani. Ez a jelenlét pedig egy újabb esély a kiürülő falvak megmaradására. A „második otthonok” szaporodása biztosítja az épületállomány fennmaradását is, azonban módosítja a területhasználót, csakúgy mint a turizmus. A „városból jöttek” erős érdekérvényesítései lehetőségekkel rendelkeznek, céljaik érdekében anyagiakat, befolyást, kapcsolatokat tudnak mozgósítani. Csakhogy elképzeléseik – amelyek gyakran a hajdan volt „idilli” falu konzerválására vagy feltámasztására irányulnak, anélkül, hogy a falusi viszonyokat valójában értenék – nem minden esetben találkoznak a helybéliek, az „őslakók” igényeivel, s ez sokszor konfliktusok forrása (*BELUSZKY – SIKOS 2007*).

A kibontakozó őrségi idegenforgalom talán első bizonyítéka Nováky Gyula írása, amelynek néhány sora nagy karriert futott be az interneten. Ez az írás az Őrséget, mint a csonka-Magyarország egyik figyelemre érdemes turisztikai célpontját ábrázolta, amely az elveszett hegyek révén szegényebbé váló hazai idegenforgalom egyik új felfedezése lehet. A megnövekedett idegenforgalom kicsiny reménységet adott a piaca vesztett mezőgazdaság válsága miatt még nehezebb helyzetbe került Őrségnek. Különösen a Zala-stranddal rendelkező Óriszentpétert kereste fel sok üdülővendég, erről a korszak neves írója–szocio-riportere is megemlékezett, általánosságban azonban az Őrség panasza az elnéptelenedő, a halálra ítélt kultúrájú vidékről szól (*MOLDOVA 1974, p. 57*). A szóbeli visszaemlékezők elbeszélései alapján a 30-as években kibontakozó turizmus sajátos megjelenési formája volt, hogy a vendégek az ősi paraszti életformába kívántak betekintést nyerni, a pajtában aludtak, részt vettek a mindennapi mező-

gazdasági munkákban¹. A háború és a Rákosi-korszak azonban megakasztotta az idegenforgalom fejlődését (is). TÓTH JÁNOS nem véletlenül írta 1970-ben, hogy „[a]z Őrség az országnak talán legváltozatosabb dombvidéke. Az idegenforgalom elhanyagolta e tájképi szépségekben gazdag területet. Ha valaki véletlenül idetéved, rabul ejti a táj vegetációjának nagy változatossága, törzslakóinak páratlan vendégszeretete, gazdag népi építészeti kultúrája és (egyre fogyó) népi műemlékeinek sajátos szépsége” (TÓTH 1975, p. 7). Csak a politikai enyhüléssel, a határsáv szigorának csökkenésével kezdtek újra szállingózni a vendégek a 70-es években. Rockenbauer Pál filmje, az „...és még egy millió lépés” már az Őrség felfedezéséről ír, és igen sokszíniúen mutatta be a táj féltett értékeit és szépségeit. Ám a turizmus igazán fellendülésnek csak a rendszerváltozás után indult, SZRETYKÓ (1998) már kiterjedt jelenségről tudósít a 90-es évek elején.

Az adatok szerint az Őrség nem a tömegturizmus színtere, ezt interjúalanyaink is aláhúzták. A kereskedelmi és egyéb szálláshelyeket tekintve elmondható, hogy Őrszentpéter fogadja a legtöbb vendéget és a legtöbb vendégéjszakát. A város 2003-ban érte el a 4000-es vendégszámot és a 11 ezres vendégéjszaka-számot, majd jelentősebb visszaesés következett, ami után csak 2010-11-ben haladta meg ismét ezeket a határokat. A 2000-es évek elejéig a külső-őrségi Hegyhátszentjakab volt a legjelentősebb turisztikai célpont a térségben, mára azonban Szalafő is megelőzni látszik a Vadása-tó települését, és szépen zárkózik az adatok szerint a vendvidéki Felsőszölnök is.

Harmadik kiemelt tájformáló tényező a természetvédelem. A nemzeti parkot 2002-ben hozták létre, 2007-ben megszüntették, a fertőihez csatolták, bő egy év után újra önállóvá vált. A nemzeti park védelmi tevékenysége nemcsak a növénytani, állattani, tájképi értékek megőrzésére terjed ki, hanem a kultúrtáji értékek, a szerves településszerkezet, a hagyományos kisparaszti gazdálkodás mementóinak és a népi mesteriségeknek az életben tartása is fontos célt képez. A nemzeti park fontos szerepet játszik a turizmusban is azzal, hogy részt vesz e hagyományok (állattartás, bakhátas művelés, rétek, kaszálógyümölcsösök, szálaló erdőművelés stb.) felélesztésében, fenntartásában, bemutatásában. Ezek a táji folyamatok legtöbbje a laikusok, illetve a legtöbb korosztály számára nem is megfoghatók, gondoljunk csak a nagytáblás mezőgazdaság kialakulására, vagy az erdők megváltozott fajösszetételére. Fontos kérdés tehát az, hogy a táj mozaikosságának, felszínborításának milyen időszakbeli állapotát tartjuk visszaállítandónak, mércének sajátos mérlegelést igényel. Korábban a területen zárt lomboserdők, nyugaton elsősorban bükkösök, keleten gyertyános-tölgyesek voltak jellemzőek. Az ősi erdők átalakulásához az irtásfalvak növekedése, a felhagyott szántókon szukcessziós folyamata, az erdei legeltetés, alomszedés, makkoltatás, sarjztatás, a rendszertelen kisparaszti szálalás termőhely lerontó hatása járult hozzá, amelynek eredményeképpen a pionír fafajok, pl. az őshonosnak mondott erdeifenyő terjedt el az Őrségben (BARTHA 2004). Ma az erdők aránya 63% a nemzeti park területén, e területen az igazgatóság a természetvédelemi célú erdőgazdálkodást kívánja előmozdítani, kiterjeszteni (HORVÁTH 2011). Másrészről a szocialista mezőgazdálkodás nagytáblás

¹ Dolgos Ilonával készített interjú.

művelési gyakorlatának elterjedéséről (ennek nehézségeit ábrázolja *MOLDOVA 1974*), illetve a rendszerváltás utáni tulajdoni változások hatásaira kell utalni, amelyek révén, újra a táj mozaikossága felé történt elmozdulás, de sok parlagterület is létrejött.

3. A TÁJALAKÍTÁS ÉS TÁJHASZNÁLAT PROBLÉMÁI

Közigazgatási rangja szerint Óriszentpéter 2005 óta város, ezzel kapcsolatos problémáit – falusi örökség megőrzése vagy várossá fejlesztés – sok más sorstársával együtt magán hordozza. A formálódó új város együtt él a korábbi évtizedekben (évszázadokban) kialakult tradíciókkal, gyakorta műszaki keretekkel, gazdasági szervezetekkel, intézményekkel, demográfiai állapottal, életmód-, értékrend- és mentalitásbeli elemekkel. A városközpont jelenlegi helyzetében egy átmenő forgalmat lebonyolító tér képét sugallja. A városiasodás elfogadható lépcsője lehet a városi tér megalkotása, amely jelen esetben falusias eseményeknek, rendezvényeknek, szokások gyakorlásának, találkozásoknak adhat helyet (vö. *CSAPÓ – BARANYAI 2008*).

Az egységes „városkép” kialakítása már csak a szeres településszerkezet miatt is lehetetlen. Eredetileg nem alakult ki ugyanis utcakép, a házak nem katonás rendben követik egymást, s a viszonylagosan nagy telkeket eredetileg kerítés sem övezi. Mára ezek az „íratlan szabályok” megváltoztak, de ezzel együtt a nyitott településszerkezet ma is igen erős, karakteres vonását adja az Órségnek. Az órségi ház alaprajzi, szerkezeti változása is sok évszázados fejlődés eredménye volt. A tradicionális házformáknak (pl. kerített ház) az 50–60-as években befellegzett, ezután országos léptékben fejlődött típusházak „segítették” a táj építészetének fejlődését (*DÖMÖTÖR 1987; TÓTH 1975*).

A szerek megismeréséhez tematikus, szerenkénti elemzés módját alkalmaztuk. Mivel a szerek szabályozása nem egységes, így különböző problémákat hordoznak magukban. A megismert szerek mindegyike igyekszik megtartani az „ősi” beépítést, emellett mégis lényeges karakterbeli különbségeket lehet felfedezni. Hasonlóságuk, illetve különbözőségük révén három csoportban tárgyalhatók.

Az I. csoportba sorolhatók azok a szerek, melyek a leginkább megtartották az eredeti szeres beépítést. Az új építkezések ezt a telepítést erősítik, telken belül tagoltnak mondhatók. Ide tartozik a Keserű- és a Galambosszer, melyek megőrizték a szeres beépítés formáját. (Galambosszert Moldova György még elpusztulni hitte 1970-ben!) A szerek beépítése tagolt, több, apró, kis alapterületű házból álló telkek a jellemzők. A HÉSZ itt a legszigorúbbnak mondható, mivel a 4-5 hektáros építési telek előírás, vagyis az itt letelepedni vágyóknak nagy telkeket kell megvásárolniuk. Az óriási telkek dús növényzettel borítottak, látszólag az itt élő emberek jobban ragaszkodnak, idomulnak az eredeti beépítéshez, a kerítés használatát mellőzik, részben azért, mert nem is engedélyezett, de a telek határát általában még növényzettel sem jelölik ki. A háztáji gazdálkodás is jellemző, pedig sok a betelepült értelmiségi a fővárosból. A helyi lakosokkal jó a viszonyuk, helyiekkel építetik a házaikat, a környékbeliektől vásárolnak, segítik egymást. Építészetileg néhol megkérdőjelezhető egyes épületek hitelessége, pél-

dának említjük azt a nyaralót, amely a lábas pajta formai elemeit felhasználva, lakó funkciót tölt be. Az ilyen megoldások csupán formai elemekre támaszkodnak: az őrségi ember sosem élt a pajtában és sosem épített logikájának ellentmondó szerkezetet. E szerekben népies stílusú ház építésére van igény, részben azért, mert sokan azért költöznek ide, „hogy azonosuljanak az itt élőkkel”. De az is elmondható, hogy a lakók nem teljes „önszántukból” vállalkoznak efféle megoldásokra. A lakosoktól megtudtuk, hogy az említett lábas ház imitáció azért született, hogy az engedélyeztetési procedúra gördülékenyebben haladjon, s az építkezés mihamarabb megkezdődhessen.

A II. csoport elemei részben követik az elszórt telepítést, általánosítható problémákat hordoznak magukban. Városszer, Baksaszer, Kovácsszer, Alszer, Siskaszer, Templomszer beépítése ugyan változó, hol sűrűbb (Városszer), hol ritkább (Templomszer), de problémáik nem szélsőségesek. Általánosságban elmondható, hogy a felsorolt szerek elszórt karaktere meggyengült, de a Városszerben ez el is fogadható.

A III. csoportba az Égésszert soroltuk. A HÉSZ hasonló előírásokat alkalmaz, mint az előbb említett szereknél, mégis kertvárosi jellegű beépítés jött létre. A HÉSZ által meghatározott telekbeépítési százalék itt a legmagasabb, a minimális telekméret a legkisebb. Az Égésszer sok szempontból eltér az eddig tárgyaltaktól, szembeszökő a különbség és a „tradicionálisnak” tartott építkezés torzulása, minden funkcionális, tájhasználati- és karakter-konfliktus felmerül. A szer szinte minden problémát megmutat a mai „falusi-városi” ember gondolkodásából, tájhasználatáról, életmódjáról. Az Égésszeren létrejött beépítés nem illeszkedik a szomszédos lakóterületi egységekhez, nem erősíti jellegzetes beépítéssel, építészeti arculati elemekkel a település énképét. A házak időnként kissé karikatúraszerűek: neo- és mediterrán vágyakat, több „stílusréteg” keveredését lehet rajtuk megfigyelni, de sok esetben alkalmazzák a népiest, azok klasztrikus szabályainak, arányainak ismerete nélkül, bár azok idézetszerű alkalmazásának szándéka felismerhető: (pl. kódissállítás).

Az égésszeri kertekben nagyra nőtt fákat még alig látni. Kopár, lombos növényzetet sokszor nélkülöző a terület. Egy-egy kertben már láthatóak beültetések, de ahhoz, hogy a terület zölddé váljon, még legalább 10-12 év leforgására van szükség. Ez tipikus problémája hazánk új lakóterületi egységeinek. Sok udvarban megjelent a tuja, mely gondosan nyírt pázsittal párosul, néhol sziklakertek fordulnak elő. Az utcafronton a kertet sokszor a kocsik beállók, tárolók vagy magas kerítések határozzák meg.

Helyi beszélgetéseink során egyöntetűen helyi őslakosokkal találkoztunk, egyfajta városon belüli vándorlás résztvevői. Saját bevallásuk szerint is többségük még hagyományos parasztházban nőtt fel, házi állatok vették körül, háztáji gazdálkodást folytattak. Elmondásaikból leszűrjük, hogy a nemzeti park nagymértékben befolyásolta házuk formai elemeit, azok tervezésének körülményeit, tudni kell ugyanis, hogy a védett belterülettel rendelkező településeken (Apátistvánfalva, Őriszentpéter és Szalafő) rendelkezik a nemzeti park jelentősebb beleszólási lehetőséggel az építési engedélyeztetési folyamatba (GYÖNGYÖSSY 2008). Sokan panaszkodtak arra, hogy házaik helye adott volt az óriásinak mondható telken. A nemzeti park számos esetben gátat szabott „önmegvalósítási” kísérleteiknek. Házaik nem kedvelt részei miatt a legtöbb esetben a

nemzeti parkot hibáztatják. Az interjúk alapján a lakók számára sok esetben terhet jelentenek kertjeik is, így a kihasználatlan területet kárként élik meg. Mivel nem művelik, méretéből adódó lehetőségét sem tudják kihasználni. A kert beültetése a legtöbb esetben cél, de a sorozatos próbálkozás és kudarc után már egyre nehezebben szánják rá magukat a lakók. A rossz minőségű, agyagos talaj „kikezdi” energiájukat és elszántságukat. Sok esetben a földlabdás módszert alkalmazzák, de akkor is olyan fajokat ültetnek be, melyek a klimatikus adottságokat nem viselik jól, így azok is kipusztulnak. Ennek eredményeképpen választják a tujával való beültetést: igénytelen, olcsó és gyorsan növő. A Nemzeti Parktól nem kérnek segítséget, hogy mit lenne célszerű ültetni.

Az önkormányzati törekvésekkel szemben, a Nemzeti Park programjából nem egyszerű konzerválás olvasható ki, hanem a tradicionális építkezési módok 21. századi létformába importálása is. A HÉSZ nem tér ki formai előírásokra, de a lakók és a Nemzeti Park szakembereivel folytatott interjú alapján kiderült, hogy az engedélyezett formai előírások alapján zajlik, ráadásul rendkívül hosszas procedúra eredményeként. A terület építkezéseinek felügyeletét Az ÖNP látja el. Szemszögükből vizsgálva az építkezéseket, valóban nagy a „baj”. A Nemzeti Park szerint azért kell egyre inkább szabályozni, mert az építkezők és a lakók „nem akarják úgy csinálni” ahogy javasolják. A probléma számukra is világos, viszont az eszközeik nem a legalkalmasabbak arra nézve, hogy megakadályozzák az Őrség arculatának romboló hatású építkezéseit. Ráadásul szervezeti felépítésében nincsenek megfelelően képzett szakemberek (építészek, néprajzosok, műemlékesek, szociológusok), akik ezt irányítsák, így nem a megfelelő módon viszonyulnak az értékmegőrzéshez. A hozzá nem értés számos rossz intézkedés során válik egyértelművé, derült ki az interjúkból (METZ – U. NAGY 2008).

A nemzeti park tehát a szabályozás (telekméret, tetőhajlásszög, alaprajzi forma, szín, kerítés, kódissállás, tornác, nyílászárók stb.) eszközt használja a tradíciókhoz visszavezető út megtalálásához. A helyzet úgy is felfogható, hogy nem elég, hogy a vidéki ember áldozata lett a faluformáló folyamatoknak, most ismét áldozattá válik: a szabályozás áldozatává. A szabályozás nem segíti elő az elszórt településszerkezet megtartását. Őriszentpéter „spontán” beépítése annyit jelent, hogy kiszámíthatatlan és izgalmas, s mert mindig a legésszerűbb, legracionálisabb megoldás jött létre. Érthető ez a ház helyére a telken, az ablak helyére a házban stb. Minden esetben a falu képéhez igazodva és a természet szabályait maximálisan betartva (a táj befogadóképessége, vízmosságok, tájolás stb.). A házak helyei a tájban tudatos tervezés eredményei voltak. Az egykori kert, illetve telekhasználat az akkori tevékenységek alapján jelölte ki a ház logikus helyét, használatának módját, alaprajzi elrendezését, működési sémáját. Az Égés-szer szórt hatású beépítését szabályokkal lehet legkevésbé létrehozni. A jelenlegi helyzet is mutatja, hogy a terep spontán jellegűnek a legkevésbé sem mondható. A spontán építés lényege, hogy két ház bármilyen viszonyban állhat egymással, ha a telepítésük a praktikum szellemében zajlik. Ebben az esetben nincs olyan, hogy túl közel, vagy éppen túl távol kerülnek egymástól, helyét a céljuk és funkciójuk határozza meg.

Amellett, hogy a szabályozás „megfullasztja” a lakókat, (s tettvágyukat is megöli), a szabályok alól való kibúvást szorgalmazza, amely árt a háznak, az épített környezetnek

és az embernek is. A végeredmény egy sokadszorra áttervezett, végiggondolt verziót jelent. A Nemzeti Park szakembereivel folytatott beszélgetés során a títusterv, mint megoldási alternatíva merült fel. Kérdés, hogy mit tekintünk annak? A mesterséges títusterv végletekig leszabályozott és készre formált „választási lehetőséget” jelent. Célja az értékvédelem és modernizálás. Ennek értelmében 4-5 alaprajzi típus megfogalmazása lenne a cél, amelyek a választék alanyait képezik. A gyors megoldás hátránya az, hogy önmagában természetellenes folyamat: az élet sokkal lassabban reagál le a megváltozott körülményeket, mint ahogy az ember a változásokat szeretné elérni. Ráadásul a rossz tipizálás végzetes lehet egy falu életében. Nehéz megfogalmazni, meghatározni a 21. századi őrségi házat, így annak hibája esetén romboló hatású is lehet. Az organikus títusterv évszázadok alatt alakul ki, amikor a táj embere azonos formajegyekből, anyagokból, szerkezetekkel épít. A további szabályozás vagy akár a títusterv megalkotása Óriszentpéter esetében véleményünk szerint nem célra vezető.

Ahhoz, hogy az emberek elfogadják a nemzeti park tevékenységét és szabályait, elsődlegesen tisztában kell lenniük azzal, hogy miért születnek az előírások. Ehhez pedig őrségi mivoltuk erősítésére van szükség. Ha tudatosulna az emberekben őrségi létük, ha megértenék, hogy az épített környezet védelme miért fontos létük fennmaradásához, akkor valószínűnek tartjuk, hogy tudatosan őriznék hagyományaikat. Ennek megértéséhez nyújthat alkalmat a lakossági fórum, és más közösségfejlesztő módszerek. Ha a faluban évszázadokon át megszületett a títusház, amelyet az erős szokások és adottságok hoztak létre, és ez nyilvánvalóvá válik mindenki számára, akkor az új építő nem akarja elhagyni szülőföldjének sajátos vonásait. Ha sikerül újra megtalálni eme normákat, akkor természetszerű lesz, és magától értetődővé válik. Az értékmegőrzésnek számos módja van. A konzerválás is egy alternatíva, de nem kedvez egy város fejlődésének, azaz a városban lévő „falú” halálát okozhatja. Az értékmegőrzés másik módja, ha a tradíciók védelme mellett, az őrségi emberrel gondolkodva próbáljuk meg feléleszteni, és a 21. századi ember nyelvére átírni az őrségi kultúrát és identitást.

4. A TÁJALKÍTÓ FOLYAMATOK ÉSZLELÉSE – EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

Kérdőíves felmérésünk során 206 kérdőívet gyűjtöttünk. A megkérdezett személyeket a helyben lakás, annak ideje, a születési hely alapján három csoportba soroltuk: őslakosok, beköltözők és turisták. E szempontok szerint összesen 185 kérdőívet kitöltő volt besorolható; a megkérdezettek több mint a fele (65%) őslakos, 16%-a beköltöző és 19%-a turista volt.

4.1. AZ ŐRSÉG HATÁRAI

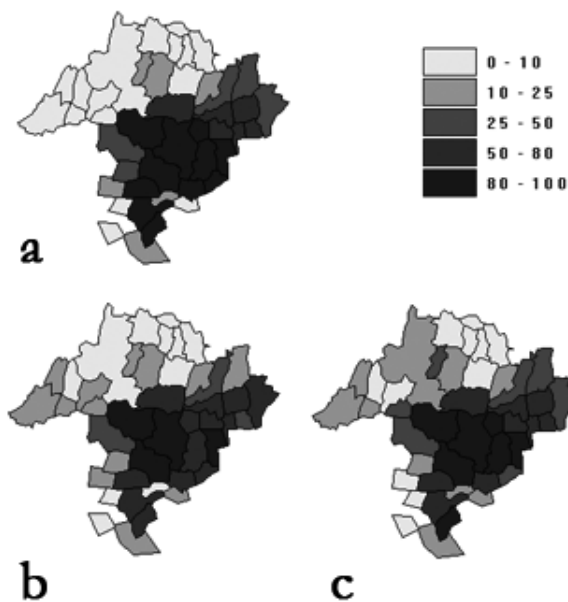
Megvizsgáltuk, hogy az Őrségben élők, illetve a turisták miként vélekednek az Őrség hatáiról, mely településeket tekintik a táj részének. A válaszokon látszik, hogy a tria-

noni határ mára leválasztotta az emberek fejében a szlovéniai településeket az Őrségről. Egyedül Órihodos az, amely több választ kapott, vélhetően az intenzívebb partnerségi kapcsolatoknak köszönhetően. Az őslakosok lényegesen jobban érzékelik az történeti Őrséget, e települések szinte egy tömbben mutatkoznak, hasonló számban jelölték meg őket. Ez következtetni enged arra, hogy a „történeti Őrség” határai nem tűntek el az őslakosoknál: a Vendvidék és a Rába-völgy nem tartozik az Őrséghez. A beköltözők Őrség ismerete e tekintetben szűkebb, esetükben csak négy település kapott igen sok bejelölést: Őriszentpéter, Szalafő, Bajánsenye és Pankasz. Viszont ők számos más, pl. vendvidéki vagy Rába-völgyi települést is bejelöltek.

A turisták még kevésbé alkottak egybehangzó véleményt. A válaszok igen nagy szóródást mutatnak, esetükben minden bizonnyal a meglátogatott, ismert települések köre esik nagy súllyal latba a válaszadáskor. Pl. Velemért (Árpád-kori műemléktemplom), nagyon sokszor őrséginak jelölték, míg Magyarszombatfát és Gödörházát már kevésbé. Összességében elmondható, hogy a megkérdezettek Őrségről alkotott képe, viszonylag megegyezik a Beluszky Pál által lehatárolt Őrséggel. (1. ábra).

1. ábra: Az egyes csoportok által az Őrséghez sorolt települések százalékos megoszlása
Figure 1: Settlements considered by the respondent groups as a part of the Őrség

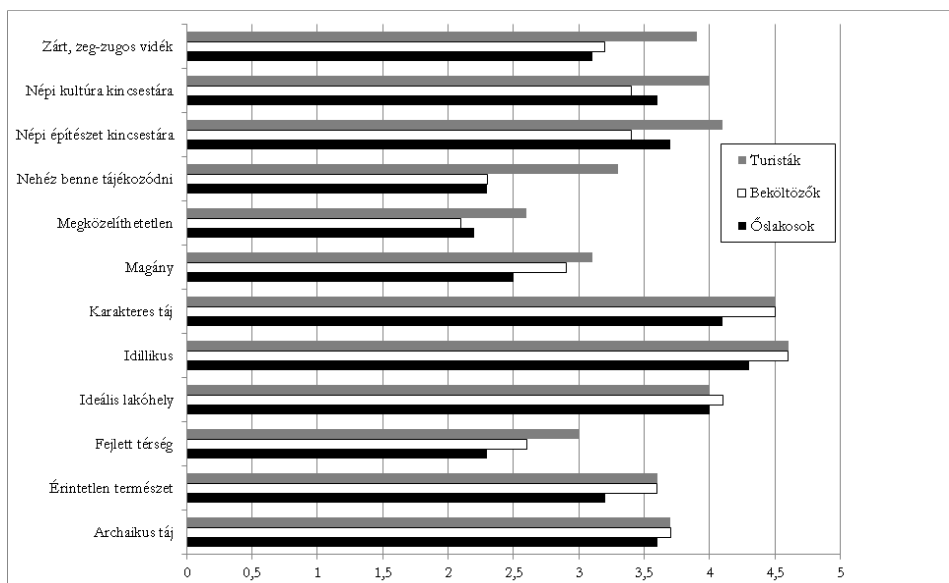

Jelmagyarázat: a: őslakosok b: beköltözők c: turisták Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

4.2. AZ ŐRSÉG IMÁZSA, VONZEREJE

A kérdőív második felében skálaválasztós kérdésekkel próbáltuk vizsgálni az itt élők, illetve a turisták Őrségről alkotott képét, illetve, hogy milyen tényezőket tartanak vonzerőnek, identitásukban mely alkotóelemek a legfontosabbak. Az Őrségre mind az őslakosok, a beköltözők és a turisták is egyöntetűen az idillikus és a karakteres táj jelzőt tartották leginkább jellemzőnek. A turisták az itt lakóktól némileg eltérően igen jellegadóknak vélték a népi építészetet és kultúrát (vö. az előző fejezetben írtakkal). A vendégek a zárt, zegzugos, vidék, illetve magány kifejezéseket is igen találónak vélték. Mindhárom válaszadó csoport részéről találó fogalom volt még az archaikus táj, és az érintetlen természet. Az Őrség imázsában tehát ezek is erős szerepet képeznek. A fejlett térség társítását kevésbé fogadták el, értelemszerűen az őslakosok véleménye volt itt a legelutasítóbb (2. ábra).

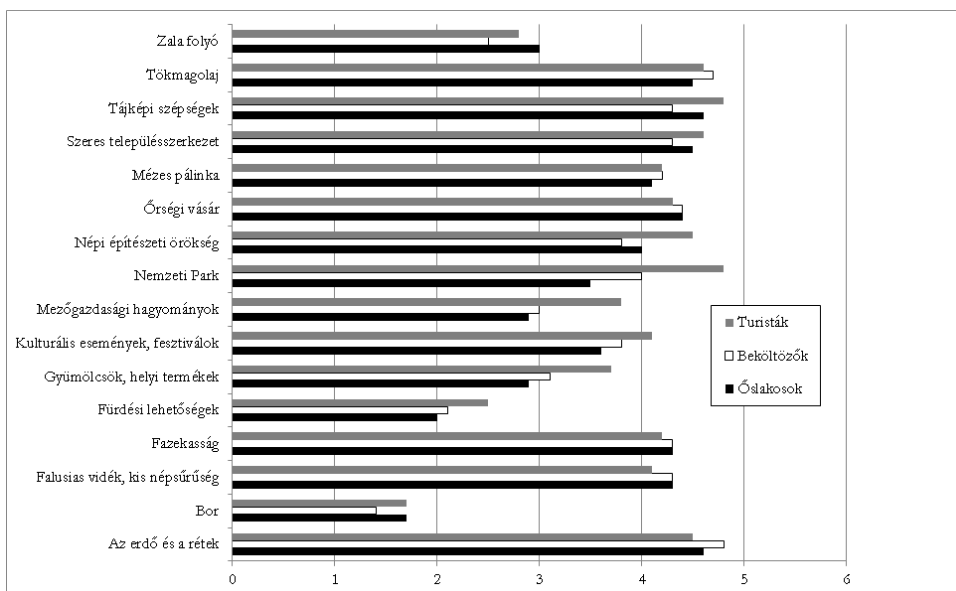
2. ábra: Az Őrséggel kapcsolatos fogalomtársítások
Figure 2: Associations linked to Őrség

Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

Egy másik kérdés az őrési vonzerőkre irányult (3. ábra). Itt jól látszik egyrészt az, hogy a turisták általában rózsaszínűbb szemüvegen keresztül látják a meglátogatott vidékeket, a helyiek csak a Zala folyó megítélésében adták a legmagasabb pontszámokat. Figyelemre méltó az is, korábban leírtakat alátámasztva, hogy a leginkább kontrasztos a Nemzeti Park megítélése a turisták és a helyiek összevetésében.

3. ábra: A megkérdezettek véleménye az Őrség vonzerejéről
 Figure 3: The attractions of the Őrség by the respondents

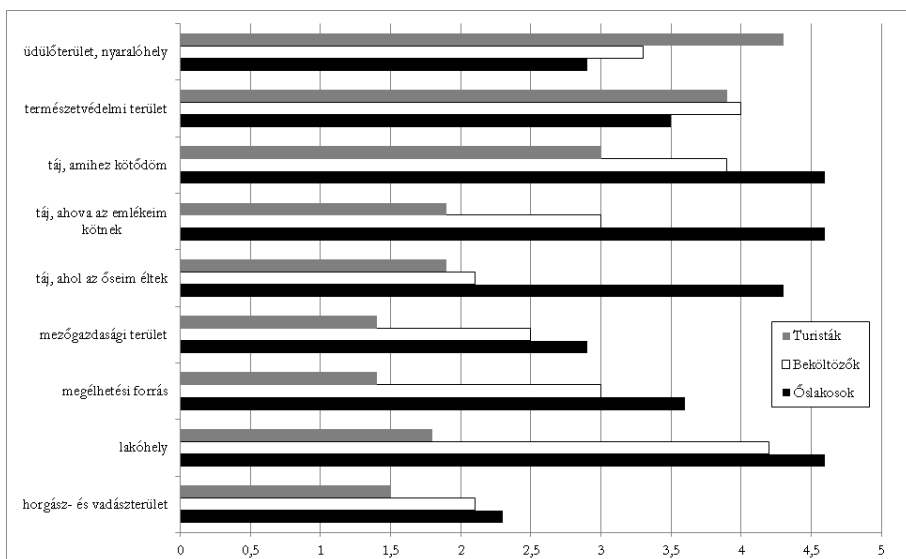

Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

4.2. AZ ŐRSÉG FUNKCIÓI, TÁJI FOLYAMATAI

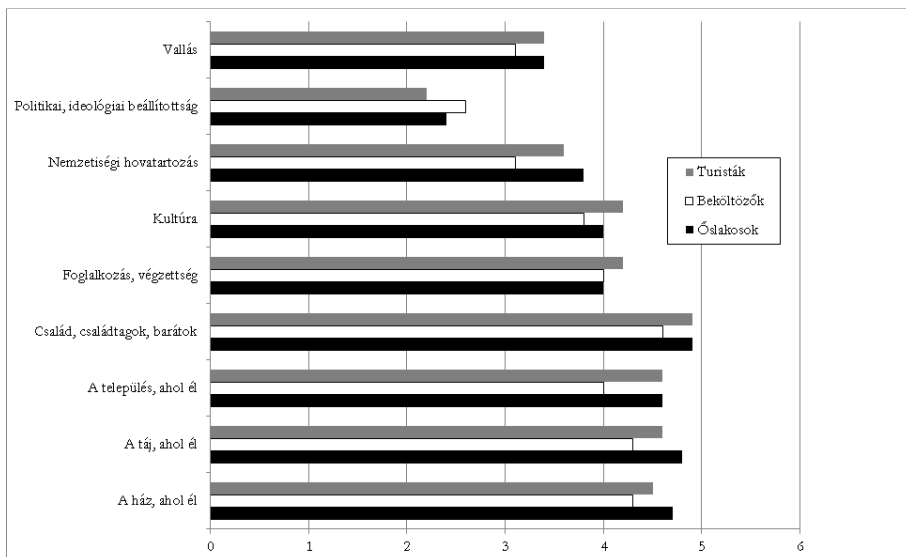
Az identitás megerősítésére vonatkozó funkciókkal kapcsolatosan kiemelkedően nagy válasz-értékeket természetesen az őslakosok produkáltak, ők azok, akik nagy érzelmeikkel viseltetnek lakóhelyük iránt. A helyben lakók a családjuk mellett leginkább a tájhoz kötődnek, a beköltözők viszont érthetően a tájhoz való kötődést és a többi ismérvet sem tartják olyan fontosnak, mint az őslakosok. Fontos viszont az is, hogy természetesen a turistákban is elindul egy tájval való identifikációs folyamat az utazás során (4-5. ábra).

4. ábra: Az Őrség funkciói. A táj fontossága a válaszadók számára
 Figure 4: The functions and the importance of the Őrség as a landscape

Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

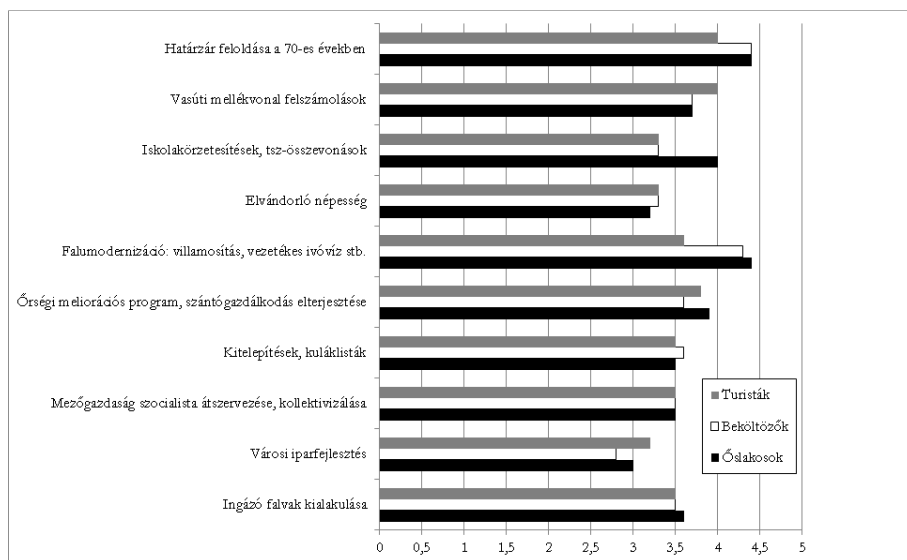
5. ábra: A válaszadók identitása szempontjából fontos tényezők
 Figure 5: The important landscape-factors in the identity of the respondents

Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

Kíváncsiak voltunk, hogy egyes múltbéli, illetve közelmúltban történt eseményeket, azok következményeit milyenek ítélik meg a megkérdezettek. Nem arra kerestük a választ, hogy a felsorolt faktorok jó, vagy rossz hatással voltak az Őrség fejlődésére, hiszen ez egyértelmű, hanem arra, hogy hogyan látják ezek szerepét, s érzékelték-e belőle valamit a válaszadók. Az itt élők úgy látják, hogy inkább a pozitív folyamatok voltak jelentősek. Leginkább fontos volt az 1990-es évek előtti időszakból a falumodernizáció, a vezetékes ivóvízhálózat kiépítése és a villamosítás, továbbá a határzár feloldása, mellyel egyre több lehetőség tárult az Őrségiek elé. Az őslakosok a turistákhoz és beköltözőkhöz képest feltűnően jelentősnek ítélték még az iskolakörzetesítéseket és tsz-összevonásokat is. Komoly visszaesést eredményezett a vasúti mellékvonal felszámolása, az egyetlen tömegközlekedési eszköz a busz maradt, ritka időközönként induló járataival. A válaszadók legkevésbé fontosnak a városi iparfejlesztéseket tartották, az ezzel összefüggő ingázás kialakulását viszont már jobban érzékelték (6. ábra).

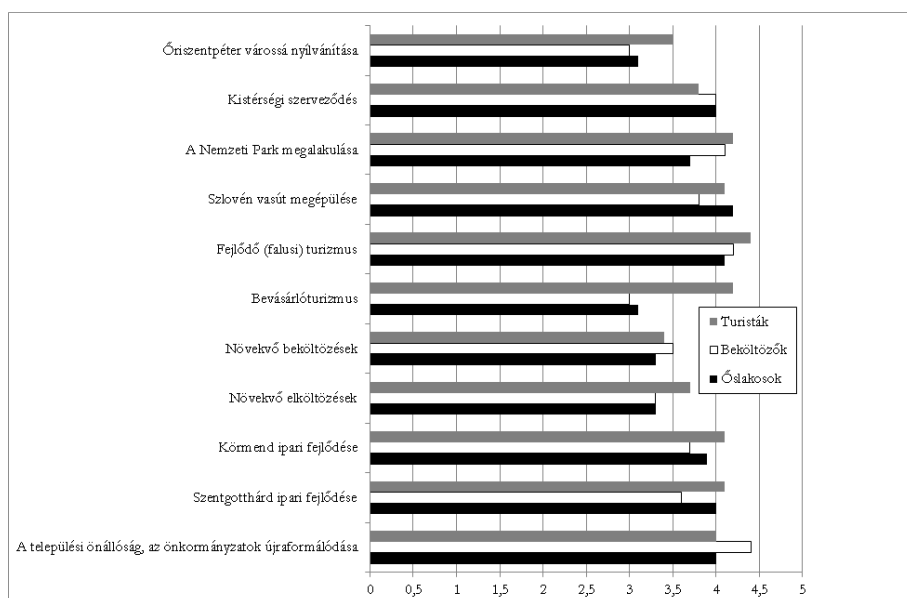
6. ábra: A rendszerváltást megelőző folyamatok jelentőségének értékelése
Figure 6: Evaluation of the social processes before the Transition

Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

A válaszadók a rendszerváltás utáni folyamatokból már többet is felsorakoztatnak az Őrség fejlődése mellett, így fontosnak tartják a fejlődő falusi turizmust, az új Őrségi vasút megépülését (különösen az őslakosok), a Nemzeti Park megalakulását (az őslakosok kevésbé), a kistérségi szerveződést, és az önkormányzatiság kialakulását. Őriszentpéter várossá nyilvánításából és a bevásárló turizmusból fakadó előnyöket viszont a helyiek már nem igazán tartották nagyra, a turisták ezeket viszont fontosnak találták, számunkra fontosabb üzenet, hogy a település városi rangot kapott (7. ábra).

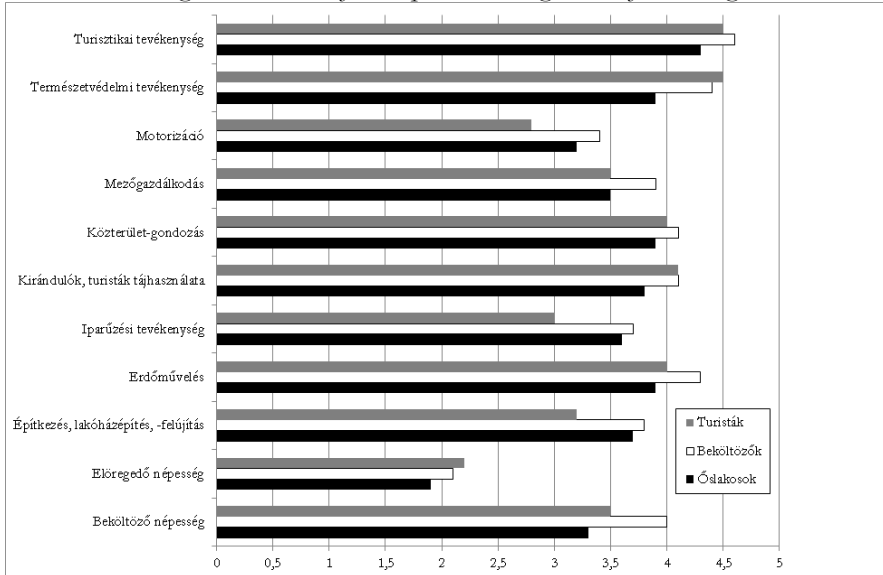
7. ábra: A rendszerváltás utáni folyamatok jelentőségének értékelése
 Figure 7: Evaluation of the social processes after the Transition

Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

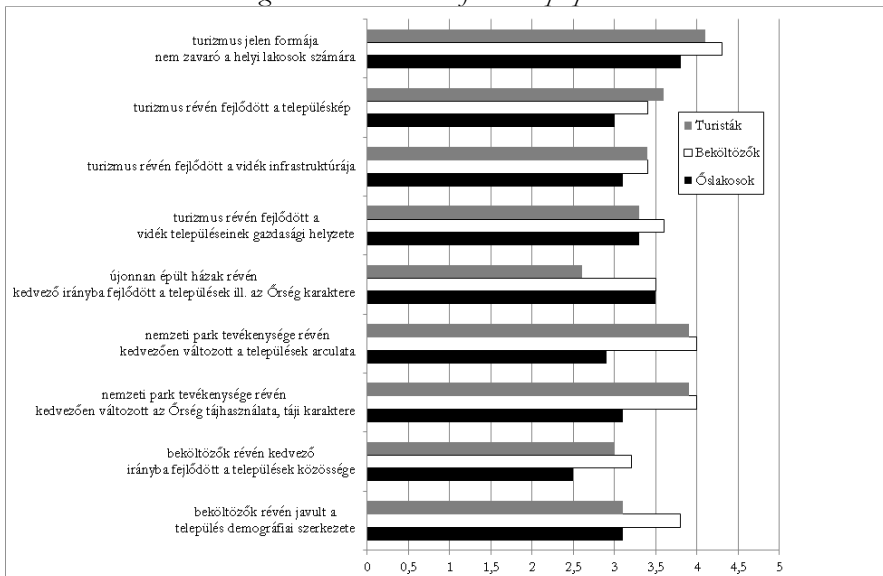
A válaszadókat arról is megkérdeztük, hogy melyek azok a folyamatok, amelyek az Őrség átalakulása, fejlődése szempontjából kedvező hatásúak. Mindhárom csoport leginkább karakterfejlesztő hatásának gondolja a turisztikai tevékenységet, vagyis uniformizáló hatását kevésbé érzékelik, nem tartják veszélyforrásnak, továbbá a természetvédelmi és az erdőgazdálkodási tevékenységet, bár előbbi esetében az őslakosok véleménye negatívabb volt. De részükről ugyanúgy kevésbé pozitívan megélt folyamat a beköltözés, a dezurbanizáció jelentősége is, s természetesen az előregedés (8. ábra). A kulcsfolyamatokra részleteiben is rákérdeztünk (9. ábra), csakúgy, mint a nemzeti park szerepére (10. ábra). Az ábrák alapján látható, hogy az őslakosok mind a beköltözők, mind pedig a nemzeti park építkezésekre gyakorolt hatását egészen kedvezőtlenül ítélte meg (vö. CSATÁRI – KOVÁCS 2003; GYÖNGYÖSSY 2008). A válaszadók nyitott kérdésekre adott válaszaiban néhány probléma még jobban ki tudott bontakozni. Így a munkahelyek hiánya, a turizmus szezonálisának említése mellett voltak, akik a nemzeti park hátráltató szerepét részletezték, sok esetben olyan tiltásokat is nekik tulajdonítva, amiben nem is játszanak szerepet. A turisták „panaszai” is itt jöttek ki érzékletesebben: sokan nem azt látják, nem azt tapasztalják, mint amit előzetesen olvasni lehet az Őrségről, gondolva a nem élő népszokásokra és az állattartás hiányára. Mindazonáltal a turista válaszadók voltak azok is, akik a leginkább féltették a tájat az idegenforgalmi túlterheléstől a jövőben.

8. ábra: Az Őrség karakterének fejlődését, illetve romlását okozó tényezők
 Figure 8: Factors of development and regression of the Őrség

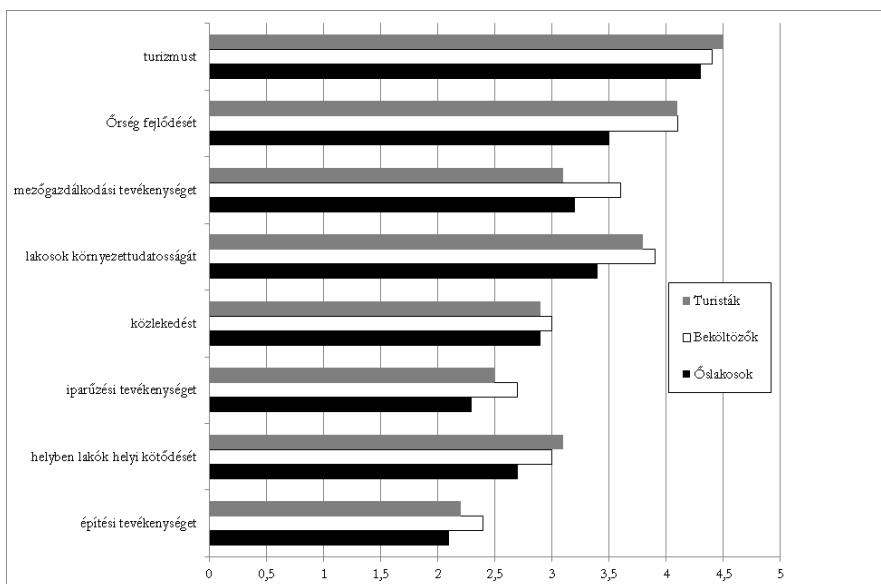
Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

9. ábra: A tájalakító folyamatok értékelése
 Figure 9: Evaluation of landscape processes

Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

10. ábra: A nemzeti park tevékenységének értékelése
 Figure 10: Evaluation of the activity of the National Park

Legend: a: native villagers b: immigrants c: tourists

5. KÖVETKEZTETÉSEK, FEJLESZTÉSI JAVASLATOK

Következtetéseinket, javaslatainkat pontokba szedve foglaljuk össze.

Ma már az egyik legnagyobb tájfenntartó szerepet az Őrségi Nemzeti Park viszi, amely igyekszik fenntartani az Őrségi táj jellemző, karakteres tájhasználat módjait. A társadalmi-gazdasági környezettel némiképpen nem összhangban lévő tájfunkciókat konzervál és tart fenn, ami konfliktusok forrása. Veszélyben lévő táji elem a kaszáló-gyümölcsös, amely esetében a Nemzeti Park törekvései sem elegendőek. Célszerű lenne a táji mozaikosság kialakulásának újbóli segítése a területfelhasználási tervek segítségével.

A turizmus természetvédelmi, természet-terhelési szempontból nem okoz még gondokat, az Őrségi táj kapacitása még nem érte el terhelhetősége maximumát, a lakossági vélemények is alapvetően a megélhetést, a fejlődés lehetőségét látják benne. A Nemzeti Park a turisztikai létesítmények kezelésében megfontolt, mérvadó, és elfogadott tevékenységet végez.

Őriszentpéter esetében dilemma a várossá válás. Városiasabbá formálásának a falusi értékvédelem szellemében kell zajlania, nem szabad a falusi múltat feladni, az a helyi turizmus, a lakosok önmeghatározásának, a települési közösség kohéziójának ro-

vására mehet. A település zöldfelületi rendszerébe azonban jobban be lehetne vonni a Szala-patakot, azaz a Zalát, amely mentén sétány létesítésével, zöldfelület-fejlesztésével, illetve a városi tér megalkotásával a város fejlődése kedvező irányba mozdulna el.

Ez igaz a történeti karakterüket megtartott szerekre is (Galamboszer, Keserűszer), ahol az új épületek nem csak beépítésben, de formailag is idomulni próbálnak az egykori házakhoz, így ellentmondás alakul ki régi és új házhasználat között.

Az építészeti szabályozásból fakadóan ellentmondásosan fejlődik a település építészeti karaktere, ez a probléma különösen éles Égésszeren. A Nemzeti Park eszközei tehát nem a legalkalmasabbak arra nézve, hogy megakadályozzák az Őrség arculatának romboló hatású építkezéseit. A túlzott szabályozás nem segíti elő az elszórt településszerkezet megtartását, a lakók ebből a szempontból erős konfliktusban vannak a Nemzeti Parkkal, amit kérdőíves felmérésünk is jól alátámasztott.

Ahhoz, hogy az emberek elfogadják a nemzeti park tevékenységét és szabályait, ahhoz elsőd-legesen tisztában kell lenniük azzal, hogy miért születnek pontosan az előírások. Ehhez pedig őrségi mivoltuk erősítésére van szükség. Az emberek tájékoztatása mellett cél lehet a lakosság véleményének meghallgatása is. Ha a faluban évszázadokon át megszületett a típusház, melyet az erős szokások és adottságok hoztak létre, és ez nyilvánvalóvá válik mindenki számára, akkor az új építő nem akarja elhagyni szülőföldjének sajátos vonásait. Ha sikerül újra megtalálni eme normákat, akkor természetyszerű lesz, és magától értetődővé válik.

Az Őrség karakteres táj, igen határozott imázssal rendelkezik, mind az itt élők, mind a vendégek körében. Némiképp a fentiekkel szemben, és így némileg megkérdőjelezhető módon ez az imázs nagyrészt a természeti, építészeti és kulturális értékekből táplálkozik.

A turisták számára az Őrség imázsa és vonzerői némiképp diszharmonióban vannak a valósággal. A kérdőíves vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy kismértékű csalódásban részesülnek a turisták: alig látnak állatokat, holott a mezőgazdasági hagyományokat fontosnak, jellegzetesnek gondolták, veszélyben látják a táj, illetve Őriszentpéter építészeti karakterét, holott erős vonzerőnek vélték azt. És „saját maguktól” is féltik az Őrséget, szemben a helyben lakókkal. A turizmus, illetve a turisták tájhasználati konfliktusa tehát ebben rejlik.

A Nemzeti Park megítélése sem egységes. A turisztikai, természetvédelmi tevékenységgel szemben az őslakosok számára a Nemzeti Park is csak egy „beköltöző”, aki olyan dolgokra is rászorítja őket – lásd építési tevékenység – amellyel nem értenek egyet. Jóllehet, a lakosok negatív véleménye és hozzáállása gyakran tájékozatlanságukból, vagy éppen érdektelenségükből táplálkozik. De természetyszerű a konfliktus az őslakosok és a beköltözők között is. Az ebből eredő konfliktusokra ismételten csak a lakossági közösségfejlesztés jelenthet megoldást.

Az Őrség tája jelentős szerepet játszik a válaszadók önazonosításában. A turisták számára is fontos mozzanat lehet az, hogy „jártam az Őrségben”. Ennek az emléknek

a megerősítése a turisztikai marketing tevékenység során a visszatérésre ösztönözheti az embereket.

IRODALOM

- BALLABÁS G.** (2012): A települési környezetvédelem önkormányzati és lakossági megítélése a Balaton északi partja és a Balaton-felvidék néhány településén. In: Szabó Sz. (szerk.): Vidéki térségek Magyarországon. Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanulmányok 5. Trefort, Budapest pp. 241–250.
- BARTHA D.** (2004): A tájhasználat hatása az Őrség erdeire és termőhelyeikre. Tájékológiai Lapok 2. 1. pp. 1–12.
- BARANYAI O.** (2012): A változó Őrség fejlesztésének természeti és társadalmi alapjai. Doktori Értekezés, Kézirat, Pécs
- BAZSIKA E. – GYURICZA L.** (2008): Néprajzi tájak „vándorlása” a magyarországi térképeken: Hétes, Göcsej és Őrség határainak vizsgálata. Földrajzi Közlemények 132. 3. 251–262.
- BELUSZKY P.** (2005): Őrség–Vendvidék–Felső-Rába völgy. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs
- BELUSZKY P.** (2011): Tájisoroló – „Szűkmarkú, szép föld – az Őrség” Földrajzi Közlemények 135. 1. pp. 45–58.
- BELUSZKY P. – SIKOS T.T.** (2007): Változó falvaink Magyarország falutípusai az ezredfordulón. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest
- CSAPÓ O.** (2007): Az Őrségi Nemzeti Park falvainak társadalmi-gazdasági helyzete. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): A kistelepülések helyzete és településföldrajza Magyarországon. Savaria University Press, Szombathely pp. 136–144.
- CSAPÓ O. – BARANYAI G.** (2008): Őriszentpéter, a Dunántúl legkisebb városa. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Nagyközségek és kisvárosok a térben. Savaria University Press, Szombathely pp. 131–137.
- CSAPÓ O.** (2008): Az Őrség térbeli elhatárolási problémái. Földrajzi Értesítő 57. 3–4. pp. 313–333
- CSATÁRI B. – KOVÁCS A.D.** (2003): A nemzeti parkok helye és szerepe a területfejlesztésben. MTA RKK ATI, Kecskemét
- DAVID L.** (2009): A turizmus-ökológia alapvetése. In: Szabó V. – Fazekas I. (szerk.): Települési környezet. DE Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszék, Debrecen, 55–61.
- DÖMÖTÖR S.** (1987): Őrség. Gondolat, Budapest
- GYÖNGYÖSSY P.** (összeáll.) (2008): Az Őrségi Nemzeti Park belülről. In: Helyzetelemzés és javaslatlétel az Őrségi Nemzeti Parkban végzett állami természetvédelmi tevékenység javítására. Készült a Kerekerdő Alapítvány felkérésére a Fertő-Hanság és Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság megbízásából. Kézirat, Szombathely (<http://www.kerekerdo.org/doc/IV.doc>)
- HORVÁTH J.** (szerk.) (2011): Erdészeti útmutató az Őrségi és vendvidéki erdők természetvédelmi megközelítésű tervezéséhez és gondozásához. Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság, Őriszentpéter

- JÁROSI K.** (2007): Rezidenciaturizmus, élmény- és jóléti migráció. In: Kovács É. (szerk.): Közösségtanulmány. Néprajzi Múzeum–PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs pp. 186–202.
- METZ B. – U. NAGY G.** (2008): Építészet és tájvédelem az Őrségi Nemzeti Parkban (háttér tanulmány). In: Az Őrségi Nemzeti Park fejlesztési programja Helyzetelemzés és javaslat-tétel az Őrségi Nemzeti Parkban végzett állami természetvédelmi tevékenység javítására. Készült a Kerekerdő Alapítvány felkérésére a Fertő-Hanság és Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság megbízásából. Kézirat, Szombathely (<http://www.kerekerdo.org/doc/IV.doc>)
- MICHALKÓ G.** (2010): Boldogító utazás. A turizmus és az életminőség kapcsolatának magyarországi vonatkozásai. MTA FKI, Budapest
- MOLDOVA GY.** (1974): Az Őrség panasza. Magvető, Budapest
- NAGY Z.** (1999): Egy történeti kistáj, az Őrség néprajzi határainak vizsgálata. In: Nagy Z. (szerk.): Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője (1995-1998). 22. 4. Szombathely, pp. 145–180.
- NOVÁKY GY.** (1937): Nézzünk el olykor az „Őrségbe” is. Turisták Lapja 49. 4. pp. 129–133.
- SÜLI-ZAKAR I.** (2008): A területfejlesztés kérdőjelei a Hortobágyi Nemzeti Park környezetében. In: Hanusz Á (szerk.): Tanulmánykötet Dr. Gööz Lajos professzor 80. születésnapjára. Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar Turizmus és Földrajztudomány Intézet, Nyíregyháza pp. 227–250.
- SZRETYKÓ GY.** (1998): Kérdőjelek az Őrség falvaiban. A Falu 13. 4. pp. 67–73.
- TÓTH J.** (1975): Az Őrségek népi építésze. Második kiadás. Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- Őriszentpéter Nagyközség helyi építési szabályzata és szabályozási terve, 1999
- Interjú Dolgos Ilonával, Őriszentpéter volt polgármestere
- Interjú Őr Zoltánnal, Őriszentpéter polgármesterével
- Interjú Bauer Lászlóval, az Őrség-Vendvidék Naturpark Kht. igazgatójával
- Rockenbauer Pál: ...és még egymillió lépés I. (DVD) MTV ZRt., Budapest, 1986-87